

APAN/EXTERN/12

2005/2006

Jaargang 12/13 Nummer 12

ISSN: 0929-175X

Ontwerp en lay-out: Klaas Geertsma en Jelmar Geertsma.

Productie: APAN

Print en afwerking: Copy Systems Groningen

UITLEG BIJ DE OMSLAG

Te zien zijn een vijftal artefacten uit de Eemstercollectie van de APAN en daarnaast het 'Oog van Ravenswoud'.

Deze werktuigen zijn valsverklaard omdat ze geen windlak op het oppervlak hebben.

Windlak zou 30.000 jaar geleden ontstaan zijn door 'wind beladen met zand en of stof'

in de koudste fase van de Weichsel-ijstijd.

In vele onderzoeken heeft Govert van Noort aangetoond dat 'windlak' een fictie is. De glanslaag op stenen van het Drents keileemplateau is niets anders dan de mineralogische afzetting 'hyaliet'.

Het duidelijkste voorbeeld daarvan vond hij op een stuk witte vuursteen,

hier sterk vergroot onderin het beeld.

Bovenin zweeft een bol van zuiver doorzichtig 'hyaliet', met schijnbaar binnenin de 'denker' van Rodin.

Het totaalbeeld, inclusief het gedicht, verbeeldt het verschil in benadering tussen de APAN-amateurs-Steentijd en de Paleo-beroeps van Nederland, inzake het Midden Paleolithicum en ouder. (K.G.)

© APAN

Kopiëren voor eigen gebruik is toegestaan.

Het is natuurlijk beter om gewoon een echt exemplaar aan te schaffen.

Citeren uit artikelen mag ook, maar dan wel de bron vermelden.

APAN/EXTERN is een uitgave van de Vereniging APAN.

Aktieve Praktijk Archeologie Nederland.

De Savornin Lohmanlaan 12 B, 9722 HG Groningen

Tel 050.5265061

Verspreiding via leden, abonnementen en losse afname.

Gekoppeld aan het lidmaatschap van de APAN, ontvangen leden het blad tegen een sterk gereduceerde prijs.

Website APAN

www.apanarcheo.nl

Inhoud

APAN/EXTERN/12

Bestuur APAN:

A.N. van der Lee
voorzitter
Van Soestbergenstraat 27
5224 JA 's Hertogenbosch
tel. 073.6211199

J.B. Blok
penningmeester
ledenadministratie
Haarensteijnstraat 10
5076 CN Haaren
tel. 0411.622165

K. Geertsma
secretaris
redactieadres APAN/EXTERN
De Savornin Lohmanlaan 12 B
9722 HG Groningen
tel. 050.5265061
e-mailadres APAN:
k.geertsma@home.nl

G.F. thoe Schwartzenberg
bestuurslid
De Meesterproef 104,
3813 GM Amersfoort
tel. 033.4619852

J.J. van der Donck
bestuurslid
Paul Krugerstraat 3
3143 CN Maassluis

J.W. van der Drift
bestuurslid
Scharnerweg 1
6224 JA Maastricht
tel. 043.3636701

G.J. van Noort
bestuurslid
Wilsterstraat 18
1791 XS Den Burg (Texel)
tel. 0222.314372

Alle bijdragen storten op postbanknr.

78.27.719

Ten name van: APAN

Kopij kunt u toezenden aan de secretaris, of aan een van de andere bestuursleden. Binnen de APAN is een aantal deskundige leden die u wel wil assisteren, indien u dat wenst, bij het determineren van artefacten en bij het schrijven van stukken. Tekeningen en digitale foto's kunnen worden verzorgd. APAN/EXTERN staat ook open voor bijdragen van beroepsarcheologen. De uitgave APAN/EXTERN geschiedt onder verantwoordelijkheid van het APAN-bestuur. Echter voor de strekking en inhoud van de afzonderlijke artikelen is de schrijver/ster zelf verantwoordelijk.

APAN/EXTERN/12 werd op foutjes nagekeken door een aantal personen. Elly Ebels deed de eindcorrectie.

Alle uitgaven van de APAN zijn nog na te bestellen tegen gereduceerde prijzen.

Blz. 3:

Voorwoord.

Bestuur APAN.

Blz. 4:

Neolithisch depot van Ravenswoud - revisited.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 5:

Brabantse Broddels. Durk, de Neandertaler.

Door Anton van der Lee.

Blz. 7:

SNA - Archeobrief 2006 nr. 1 en 2006 nr. 2.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 11:

Brabantse Broddels. Met een Franse slag.

Door Anton van der Lee.

Blz. 13:

Open brief van G.J. van Noort aan prof. dr. L.P.

Louwe Kooijmans.

Door Govert van Noort.

Blz. 25:

De 'mooiste die we hadden'. Een ramp.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 26:

Brabantse Broddels. De Arénienspits'.

Door Anton van der Lee.

Blz. 27:

Het Leiden-glaciaal in Nederland.

Door Ronald van Suylen.

Blz. 35:

Brabantse Broddels. Aspergesteken.

Door Anton van der Lee.

Blz. 36:

Gesignaleerde merkwaardigheden binnen het officiële Paleo-onderzoek.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 41:

Uit de collectie van Sigrid Wolff.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 46:

Vondstmelding: Spittschaaf, Bommel.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 47:

Vondstmelding: Standvoetbekerbijltje, Leek

Door Klaas Geertsma.

Blz. 48:

Op zoek naar de Kelten. Een boekbespreking.

Door Anton van der Lee.

Blz. 50:

De migratie van de jagers/verzamelaars van de Hamburgcultuur in de Noord-Europese laagvlakte (13.000 - 11.000 BP).

Door Govert van Noort.

Blz. 71:

De meest westelijke exponent.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 72:

Ahrensburgtekens in het Laat Mesolithicum.

Door Klaas Geertsma.

Blz. 74:

IJstijdkunst en de Maanmythe.

Door Jan Willem van der Drift.

Blz. 80:

Spaubeek; van rolsteen tot slijpsteen. Onderzoek van een oudpaleolithisch vondstcomplex.

Door André Cardol, John de koning, Ab Lagerweij en Herman van der Made.

Blz. 94:

Gekerstende oude heilige plaatsen. Een oproep.

Door Klaas Geertsma.

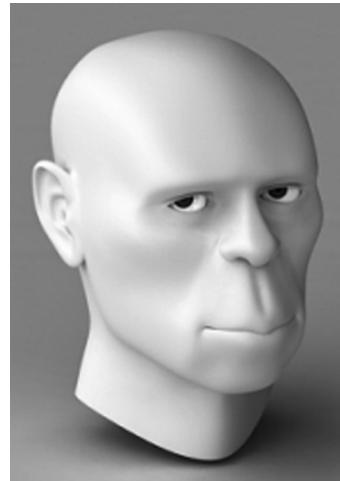
Voorwoord.

Bestuur APAN

O Om te beginnen willen we alle APAN-leden bedanken die de laatste twee APAN-dagen bezocht hebben, nl. die te St. Geertruid in Limburg in 2004 en die te Veendam in Groningen in 2005. Op beide dagen werd ook een ledenvergadering gehouden. Het bezoek aan de vuursteenmijn van Rijckholt werd gewaardeerd evenals de lezing van dhr. Felder over de mijnen in dat gebied. Ook bedanken we de werkgroep prehistorie Veendam ervoor dat we in het Veenkoloniaal Museum Veendam terecht konden. En Anton van der Lee voor het houden van zijn lezing over Vermaning. Inmiddels zijn we meer dan een jaar verder. De ledenvergadering van 7 oktober 2006 in het Museum Hertogsgemaal te Gewande viel samen met een symposium over de Neandertaler te Assen. Voor een deel van de leden was het moeilijk een keuze te maken om waar naartoe te gaan. Sommige kozen voor Assen, wat natuurlijk begrijpelijk is, want het komt niet zo vaak voor dat er gerenommeerde wetenschappers, waaronder de Duitser dr. Veil, over dit onderwerp in ons land lezingen houden. Indien de twee evenementen niet op dezelfde (!) datum gepland waren geweest, dan was de APAN absoluut met veel meer leden aanwezig geweest. Jammer want we hadden graag Veil aangehoord over zijn 119 midden paleolithische sites in Niedersachsen, grenzend aan Noord Nederland. En natuurlijk hadden we ook graag onze noordelijke Paleodeskundige dr. Stapert gehoord over 'Neandertalkinderen en hun (vuur)stenen'. Was het voor hem al niet makkelijk om alle aangeboden 'volwassen' stukken voor honderd procent te begrijpen, gezien de 'beperkte kennis', wat geresulteerd heeft in de 'incerto facto' categorie, en dan nu kinderarbeid? Dat lijkt ons nog moeilijker te onderscheiden. Sommige mensen hebben blijkbaar 'de blik'. We wachten met spanning op zijn publicatie over deze materie.

In verschillende artikelen in deze EXTERN wordt gepoogd de zaak Vermaning af te sluiten. Misschien is dat na meer dan 30 jaar wat te simpel gesteld, maar de auteurs kijken terug, maar dan wel richting wetenschap. Voor wat de amateur-archeologie betreft, zoals beleefd binnen de APAN, is de zaak Vermaning terug gegeven aan die wetenschap. Daarbinnen was zij opgestart en in de afgelopen vier jaar heeft de wetenschap laten blijken dat ze de zaak toch niet graag kwijt wilde, ze zijn haar steeds hardnekkiger gaan inkapselen. Ze hebben iedereen ervan op de hoogte gebracht. En dat gebeurde niet altijd met even fraaie methoden. Collega-archeologen, collega-wetenschappers van andere disciplines, de journalisten, het volk en de amateur-archeologen werden allen op eigen wijze bediend. 'Scherpe stenen op mijn pad' uit 2003 van prof. dr. Waterbolk werd aangekondigd als een wetenschappelijke verhandeling en het daarbinnen door hem gepresenteerde bedachte complot was voer voor journalisten-wetenschap.

De leden van de Drents Prehistorische Vereniging kregen allemaal het rapport Roebroeks 'Eemster revisited', waarin de vondstgroep Eemster hernieuwd vals wordt verklaard, gratis thuis gestuurd, want de Nieuwe Drentse Volksalmanak van 2004 hoorde bij hun lidmaatschap. De ANP maakte er, voor het volk, landelijk nieuws van. Prof. dr. Louwe Kooijmans houdt voor de APAN in het vakblad van de Nederlandse archeologie, de SNA Archeobrief 2006 nr. 2, de preek 'Stenen des aanstoots', zijn antwoord op het APAN-betoog 'De zaak Vermaning en het einde van een vakgebied'. Dat zou dan het laatste woord zijn. De zaak Vermaning zou nog steeds dezelfde

Een van de vele reconstructies van 'de Neandertaler'. In de reizende tentoonstelling over hem, zoals te zien was in Assen en Tongeren, toonde men hem met lange wilde haren en gekleed in nauwelijks bijgesneden dierenvelen. Toch nog een beetje als een simpel soort oermens. De Neandertaler was ook in onze streken aanwezig en liet meerdere in situ's achter. Helaas was daarvan niets te zien in Assen. De vondstcomplexen Hoogersmilde, Hijken, Eemster, Schuilenburg en de Wäldgroep hadden er behoren te liggen, met daarnaast alleen de 'verse' losse stukken. Het was een incomplete tentoonstelling derhalve. Een gemiste kans. Debet daaraan is het 'Flint Jack' syndroom.

zaak Vermaning zijn. Hún zaak Vermaning, vol met niet weerlegde onafhankelijke argumenten. De geest terug in de fles. Nu nog 'een plekje dat niemand wist' vinden om haar op te bergen. Zal dat lukken?

Alles hebben we er aan gedaan om in samenwerking met de wetenschap de zaak op te lossen. De laatste poging was het hernieuwd melden van de Eemster site. Het is niet gelukt. APAN/EXTERN 11 stond volledig in het teken daarvan. Daarin staan de hardste publicaties over de zaak Vermaning vanuit de amateurbeleving richting wetenschap. Er was een breuk ontstaan in de samenwerking, zo die er al was, van beide 'kampen'. De reden daarvan ligt in het rapport Roebroeks. In APAN/EXTERN 12 wordt de nasleep van de afgelopen vier jaar behandeld in een aantal artikelen. We kunnen er niet onderuit. Er spreekt bezorgdheid uit. Hoe nu verder; alleen of toch nog op de een of andere manier samen met 'de wetenschap'?

Verder een aantal 'normale artikelen' over archeologie in de ruimste zin; over de gevolgen voor onze streken van de klimaatsverandering in de tijd van de rendierjagers van de Hamburgcultuur; aandacht voor oudpaleolithische vondsten uit Spaubeek; Smildien uit de collectie van Sigrid Wolff; iets over de maanmythe in het Jong-Paleolithicum; de Kelten in Nederland een boekbespreking met een oproep; enkele officiële publicaties onder de loep genomen; een vondstmelding van een grote spitsschaaf uit het Midden-Paleolithicum en een vondstmelding van een neolithicisch Enkelgrafcultuur-bijltje, dit alles gelardeerd met een aantal minder serieuze 'Brabantse Broddels'. De artikelen zijn verluchtigd met vele foto's, tekeningen, schema's en kaarten.

De vertrekkende bestuursleden Ben Walet, Rutger Fiolet en Frank van Hest danken we voor hun inzet voor de vereniging over de afgelopen jaren.

En tot slot: nieuw in het APAN-bestuur zijn de volgende leden: Jan Willem van der Drift uit Maastricht, Jan Blok uit Haaren en Govert van Noort uit Den Burg (Texel).

Neolithisch depot van Ravenswoud - revisited.

Door Klaas Geertsma

We hadden toch wel enkele inzendingen verwacht op de uitgeschreven wedstrijd over het neolithisch depot van Ravenswoud in EXTERN 11, op blz. 22. Niets dus, geen enkele inzending! Dit kan betekenen dat het te moeilijk was, dat de Extern niet gelezen wordt of net dit stuk niet, of dat er gedacht werd dat het niet serieus was en dat er toch geen vuistbijl klaar zou liggen voor de winnaar. De vuistbijl was er wel, maar zoals gezegd er is niet gereageerd dus die bijl blijft in de kast. En om eerlijk te wezen, het was niet al te serieus bedoeld. Er kon nooit een winnaar uitkomen. Al de getoonde slijpingen zijn authentiek prehistorisch. Geen enkele lijkt op het voorbeeld van de machinale slijping. Echter, volgens Stapert wel. Hij kwalificeert de slijpingen van B, C, G en J als gemaakt met de machine. Deze slijpingen zijn van de volgende bijlen uit het neolithisch depot van Ravenswoud: B - 1968 - bijl 9; C - 1968 bijl 8; G - 1968 bijl 25 en J - 1968 bijl 5.

Het enige artefact met machinale slijpsporen: De authentieke prehistorische bijl 1968 - 8 van het neolithisch depot van Ravenswoud

Begin maart 1975 schreven Waterbolck en Stapert hun eerste versie van het vervalsingsrapport, met daarin alle opgesomde kenmerken van valsheid. Het neolithisch depot van Ravenswoud was een van de vervalste artefactgroepen. Meerdere bijlen uit het depot zouden machinaal zijn geslepen.

Het Gerechtelijk Laboratorium (Ger Lab) kreeg in 1975 alle valsverklarde artefacten voor onderzoek op het Lab aangeleverd door Stapert en Waterbolck. Het waren de in situ midden paleolithische vondsten van Hoogersmilde en Hijken, enkele losse stukken waaronder het 'Oog van Ravenswoud' en de bijlen van het neolithische depot van Ravenswoud. Op alle midden paleolithische stukken zou Vermaning met een elektrisch aangedreven slijpschijf de ribben hebben afgerond om ze ouder te doen lijken, de stenen moeten er letterlijk mee overdekt zijn. Neolithische bijlen zijn meestal totaal rondom geslepen. Het gaat dan niet om ribben of randen, maar om vlakken van soms wel 20 cm bij 7 cm. Er was dus nogal wat geslepen. Het Gerechtelijk Laboratorium doet enkele slijpproeven om aan een machinaal slijpvoorbeeld te komen. Er hoefde niet veel mee vergeleken te worden. Want het merkwaardige is dat het Ger Lab in hun verslagen van 1975 en 1976 maar één artefact noemt waarop het vergelijkbare machinale slijping heeft aangetroffen. Het is bijl 1968 - 8 uit het neolithisch depot van Ravenswoud. In hun rapport van 1976 tonen ze een aantal uitvergrotingen van de machinale slijping op bijl 1968 - 8. De slijpingen werden alleen geconstateerd op een zijkant van de bijl, meer was er niet op te vinden. En de rest van de geslepen delen van de bijl dan, hoe zijn die dan geslepen? Niet met een machine blijkbaar. Het Ger Lab doet natuurlijk geen uitspraak of de bijl waarop die slijping werd aangetroffen een authentiek prehistorisch geslepen bijltje is. Er was hun ook niet gevraagd om dat te onderzoeken. Ze hebben alleen naar machinale slijping gezocht. En reken maar dat ze dat grondig gedaan hebben. Op al het midden paleolithisch materiaal werd door het Ger Lab geen machineslijping aangetroffen.

Stapert toont in zijn rapport uit 1976 slijpingen van vier bijlen, waaronder bijl 8. Het zou gaan om machineslijpingen. Maar de foto's die hij ervan laat zien komen totaal niet overeen met de door het Ger Lab getoonde. De 'valse' slijpingen van Stapert zijn niet te onderscheiden van authentieke prehistorische slijpingen die hij er naast toont als voorbeelden van 'echte' slijpingen, zie EXTERN 11, blz. 22. Van de midden paleolithen toont hij ook geen machineslijpingen. Het lijkt erop dat hij geen enkel stuk met machineslijpingen kon laten zien, want die waren er blijkbaar niet toen hij zijn rapport schreef, en belangrijker nog, toen hij er de foto's van liet maken.

Ze waren er wel toen het Ger Lab aan de slag ging. Maar dan alleen op de zijkant van bijltje nr. 1968 - 8. Vreemde zaak!

Nog vreemder wordt het wanneer Stapert er in 1986, tien jaar later, nog eens op terug komt. Hij laat nu ook foto's zien, en het is te raden, ze zijn nu wel gelijk aan die van het Gerechtelijk Laboratorium. Een beetje verwarrend allemaal, zoveel slijpingen. Maar de vraag is natuurlijk waar komt die machinale slijping vandaan, en wanneer is ze over de authentieke prehistorische slijping van deze bijl aangebracht? Want deze bijl is prehistorisch geslepen zoals aangetoond met de peelmethode van Govert van Noort. Het moet ergens na 10 maart 1975, na het schrijven van het eerste rapport van Waterbolck en Stapert zijn geweest, en voordat de stenen naar het Ger Lab gingen voor onderzoek.

Het neolithisch depot van Ravenswoud lijkt de sleutel tot de zaak Vermaning. En het is een gevaarlijke. Mocht iemand zich geroepen voelen om dit eens nader uit te zoeken, dan wil de APAN met alle plezier alle verzamelde gegevens daarover ter beschikking stellen. Inclusief de originele rapporten van Stapert en het Gerechtelijk Laboratorium uit 1976 die ze hebben gemaakt voor de Rechtbank. Misschien zetten we ze in de toekomst op de website van de APAN (www.apanarchoe.nl). Let wel; de authentieke neolithische bijl Ravenswoud 1968 - 8 is het enige artefact binnen alle valsverklarde artefacten van Vermaning, waarop machinale slijpsporen zijn aangetroffen en die men middels sterke uitvergrotingen heeft laten zien. Op geen van de Midden Paleolithen van Hoogersmilde, Hijken en Eemster zijn deze sporen aangetroffen, ook niet op de valsverklarde losse stukken, ook al blijven sommigen beweren van wel. De 'slijptol' blijft rondspoken (zie de berichtgevingen over de valsverklaring van Eemster in 2004, door het team Roebroeks). Maar dat lijkt te komen door het 'Flint Jack' syndroom. Nog even ter informatie; van praktisch elk vals verklaard artefact heeft Govert van Noort acetaatpeels genomen.

Hierboven een van de foto's van het neolithisch depot van Ravenswoud die in 1968 in opdracht van het Fries Museum door de fotodienst van de universiteit Groningen werden gemaakt. In dat jaar kon het Museum het depot van Vermaning kopen, want hij had geld nodig omdat zijn dochter ging trouwen. Liever had hij het gehouden voor zijn eigen museum. Men beloofde hem daarom afdrucken van de foto's. Het bijltje helemaal rechts is FM 1968 - 8. Dit is het enige artefact van alle valsverklarde stukken van Vermaning waarop machinale slijping is aangetroffen. Door het Gerechtelijk Laboratorium alleen op de zijkant en door Stapert later ook nog op een voorzijde.

Middels de acetaatpeel-methode heeft Govert van Noort aangetoond dat het een authentiek prehistorisch geslepen bijltje is. Daaroverheen is machinale slijping gezet. Wanneer, door wie en waarom is die laatste slijping aangebracht? We beschikken natuurlijk over detailfoto's. Moge-lijk tonen we die later nog eens in een vervolgartikel of op internet.